

bergových názorov, avšak jeho prístup je poznačený ctižiadostou demaskovať ich idealistické črty. Aj keď sa Heisenberg menil, sotva v takých fantastických farbách, ako sa to dozvedáme zo spomínanej knižky. Ani Heisenberg nie je „bez viny“, ale nie je pre nás také dôležité vyčítať chyby jemu, ako skôr snažiť sa o oživenie tvorivého myslenia vo vlastných radoch.

Preklad Heisenbergovej knihy je veľkým prínosom. Miloslavovi Královi sa podarilo adekvátne sprístupniť i zachovať Heisenbergove myšlienky. Ale nepodarilo sa mu prekonať niektoré úskalia doslovného prekladu.

Nájdeme vety, ktoré majú trochu ťažkopádnu štruktúru alebo (nemecký) slovosled: „je kritériom, že existuje“ — str. 55, „pro to také mluví doposud všechny experimenty“ — str. 103, „elektronů, které se kolem jádra pohybují“ — str. 23, i nepríjemnejší omyl so zámenou aktívneho a pasívneho člena: miesto „hranice vymezující relace neurčitosti“ malo by byť „hranice vymezené relacemi neurčitosti“ — str. 19.

Na str. 17 čítame o „vlně pravděpodobnosti“ (Wahrscheinlichkeitswelle), hoci v

ďalšom M. Král preložil tento pojem adekvátnejšou alternatívou „pravdepodobnostní vlna“. „Energienstufe“ i „Energieniveau“ by bolo lepšie prekladať jednotne a zaužívaným „energetická hladina“ než menej vhodným „energetický stupeň“, ktorý M. Král použil v prvom prípade. Na mieste „schwere Masse“ používame „gravitační“ a nie „těžká masa“ — str. 84. Na tej istej strane: „Odstředivé síly v rotujícím vztažném systému musí být patrně vyvolány rotací mas velmi vzdálených od tohoto systému“. Slovo „relativ“, ktoré v origináli zdôrazňuje, že ide o rotáciu okolo tohto systému, môže laikovi chýbať ako pomôcka k lepšiemu porozumeniu. Laik by iste uvítal i poznámky, napr. že zeróny majú meno odvodené od anglického zero — nula (str. 94). Na str. 109 sa dočítame o valenčnej mieste o kovalentnej väzbe, na str. 120 o baryónovom čísle, hoci bol zavedený jednotný názov mezonové číslo.

Škoda, že M. Král neuviedol, že v citáte z Goetheho Fausta (str. 124) použil preklad O. Fischera. Myslím, že by to malo patriť k prekladateľskému bontónu.

Andrej Hasilík

O ČASE ANTROPOLOGICKY

Počtom strán (83) nevelká práca Jiřího Cvekla *Čas lidského života*, ktorá vychádza ako druhý zväzok edície „Dialogy“, zaberá širokú škálu problémov času. Delí sa na tri kapitoly: 1. *Problém času* (str. 5–8), 2. *Čas a lidský život* (str. 19 až 65), 3. *Zápas s časem* (str. 66–83).

V prvej kapitole autor poukazuje na zložitost problému času, stavia sa proti redukovaniu času na čas mechanických procesov, zdôrazňuje závislost času od pohybu, jeho kvalitatívnu diferencovanost. Osobitnú pozornosť venuje problému protireči-

vosti času, jeho kontinuite a diskontinuite, menlivosti a zachovaniu, problému kvalitatívneho a kvantitatívneho chápania večnosti. Kritizuje rozdelenie času na abstraktnú minulosť, prítomnosť a budúcnosť.

Čisto filozofický prístup k otázke prekračuje najmä v druhej kapitole. Konštatuje, že človek ako živá bytosť je determinovaný i časom biologickým. Na viacerých miestach hovorí o rokoch, hodinách minútach života, o ich rôznom význame, naplnenosti, zahustenosti, rýchlosti, spo-

malovaní atď. Ako vonkajšia miera sa tu síce používajú jednotky mechanického času, zároveň sa však naznačuje hľadanie špecifických jednotiek biologického času. Presné stanovenie špecifickej jednotky biologického času analogicky mechanickému času zrejme predpokladá hlbšie poznanie podstaty životných procesov. Biologický čas sa „v človeku rozširuje v celé spektrum časů psychologických, spoločenských, dejinných a kulturních“ (str. 20). Na bohatom materiáli autor citlivo rozoberá jednotlivé časti „spektra časů“. Bolo by zaujímavé otvorene nastoliť a riešiť otázku jednoty tohto spektra. Biologická, fyziologická, psychologická, etická atď. podmienenosť človeka by mala určovať nielen každá osobitne, ale najmä v ich celku vlastné špecifikum času ľudského života. Azda sa momenty takejto syntézy historicky realizujú práve riešením otázky bohatosti žitia voľného času, na problémy ktorého autor poukazuje v závere druhej a tretej kapitoly.

V tretej kapitole zaoberajúcej sa najmä problémom ľudskej histórie „zápasu s časom“ rozoberá autor aktívny postoj človeka k časovým rozmerom jeho života, hodnotí extrémne stanoviská prezentizmu a futurizmu, ako aj ďalšie otázky.

Prevažne esejistická forma spracovania podmienila nastoliť a riešiť mnohé závažné a zaujímavé otázky, zdá sa však, že zároveň umožnila preniesť sa cez niektoré — podľa nášho názoru — nepresnosti či nedôslednosti. Napr. pri výklade prezentistického a futuristického postoja vzniká dojem, že autorove sympatie sú i keď s výhradami na strane druhého stanoviska: „Jisté nadřazování budoucnosti vůči přítomnosti a minulosti je výrazem aktivního a radikálního postoje ke skutečnosti. Nežije-li člověk jen přítomným okamžikem, ale přesahuje-li jej do minulosti i budoucnosti, není to podle našeho názoru projevem odcizení, ale naopak projevem rozšíření a expanse vědomí, úsilím subjektu obsáhnout co možná totalitu skutečnosti, která zahrnuje všechny dimense,

nejenom přítomnost. Projevem alienace je naopak výlučné a jednostranné akcentování hodnoty buď jen minulosti (passéismus), nebo jen přítomnosti (presentismus), nebo jen budoucnosti (futurismus). Je-li budoucnost přece jen poněkud nadřazována, je to proto, že předvídaní, projekt a plán, koncepce a program jsou něčím typickým pro lidskou činnost...“ (str. 69—70). Kým v prvej vete citátu sa hovorí o nadradovaní budúcnosti, v druhej sa spomína presahovanie prítomnosti do minulosti i budúcnosti, čo sú dve celkom iné veci. Nazdávam sa, že akékoľvek nadradovanie ktoréhokolvek z týchto časových určení je jednostranné, neadekvátne, nerihliadajúc na to, že termín „jisté nadřazování“ je neurčitý a bolo by treba vymedziť — čo by bolo veľmi obťažné — konkrétnu mieru tohto nadradovania. Vlastne ani jeden z týchto extrémnych postojov nie je a nemôže sa považovať za absolútne a výlučné poprenie druhého, ale iba do istej miery (k tretej vete citátu). Myslím, že odôvodnenie nadradovania budúcnosti v poslednej vete citátu nie je dostatočné. Analogicky by bolo možné odôvodňovať nadradovanie prítomnosti tak, že iba v nej človek žije a koná. K zmieneným extrémom práve vedie abstraktné rozdelenie času na minulosť, prítomnosť, budúcnosť a z tejto pozície je problém neriešiteľný. Sám autor, keď kritizuje abstraktné chápanie času, píše: „Minulost není pouze tím, co prostě zaniklo“ (str. 13). Ani budúcnosť nie je niečím, čo iba bude, vznikne, alečo sa stáva, vzniká ustavične ako jednota prítomnosti a budúcnosti. Pravda, je schopnosťou človeka, že sa môže vo svojom živote viac upínať k niektorému z troch abstraktné vydelených určení.

Celkové „antropologické“ ladenie štúdie mohlo viesť k formuláciám, ako: Čas je „pouhá forma vyjadřující určité vlastnosti nebo aspekty kteréhokoli pohybu nebo děje. Jako prostor je i čas formou obecnou, protože prakticky neznáme věci ani dějů, které by byly postaveny mimo

jakýkoli prostor a jakýkoli čas“ (str. 11). Čas a priestor nie je všeobecnou formou preto, že „prakticky neznáme“ javy mimo času a priestoru. Azda by bolo lepšie povedať, že ich preto považujeme za všeobecné formy. Bolo by možné nájsť i niektoré iné podobné výroky. Vo všetkých prípadoch však ide o tvrdenia vysvetlené v predchádzajúcich či nasledujúcich vetách, a nie o koncepciu.

U autora tak erudovaného neprekvapuje

je šírka záberu ani hĺbka rozboru veľkého počtu problémov výstižnou a širokému okruhu čitateľov prístupnou formou. Ich hodnotenie, ba ani ich výpočet nemožno obsiahnuť v tejto stručnej poznámke. Štúdia dopĺňa jedno z mnohých bielych miest na mape „antropologického“ aspektu filozofických kategórií, interpretovaných dosiaľ prevažne „scientisticky“. V tomto zmysle môže byť i programom.

Jozef Coufal

ČLOVEK HLADÁ KOMUNIZMUS

Pod týmto názvom vyšla koncom roku 1966 rozsiahlejšia publikácia autora Zd. Valentu*. Nemožno povedať, že by to bola v našich podmienkach jediná práca tohto druhu. V oblasti populárnovedeckej produkcie vytvára sa určitý žáner, ktorého príznačnou črtou je nekonvenčná, kriticko-polemická aktuálna konfrontácia roviny ideálov s rovinou sociálnej reality, vyžadujúca serióznu, vedecky fundovanú analýzu otázok, ktoré nemajú len akýsi „propagandistický význam“. To má vlastne na mysli i autor, ktorý v podtitule poukazuje v koncentrovanej podobe na zmysel takejto konfrontácie, neobchádzajúcej závažné, otvorené i tzv. problematcké otázky.

Pre autorov metodologický prístup je charakteristických niekoľko základných momentov, predovšetkým spojenie historického hľadiska s hľadiskom aktuálnopolitickým, umožňujúce výstižné spojenie dynamiky meniacej sa skutočnosti i vlastnej vnútornej dynamiky defetizovaných ideálov. Hlboký zmysel emancipačných procesov, ktorých dôkladná analýza presahuje rámec autorovej práce, je pochopiteľný na báze nedeformovaného poznania zlo-

žitého procesu označeného autorom názvom II. kapitoly — *Marxov a Engelsov zásah mení utópiu na vedu*. Návrat k doteraz neprekonaným myšlienkám Filozoficko-ekonomických rukopisov nemá v kontexte autorových úvah len príležitostný význam. Preto by bolo potrebné, aby si čitateľ osobitne všimol tie miesta v práci, v ktorých autor formou dialógu „rehabilituje“ ozajstnú podobu komunizmu „bez povier a ilúzií“. Autor citlivo formuluje tie fázy zložitého teoretickopoznávacieho procesu komunistických síl, ktoré sú spojené s prvými krokmi mladého sovietskeho štátu na čele s V. I. Leninom. V súlade s najnovšími pohľadmi historickej vedy poukazuje na nesprávne zužovanie a splošňovanie výkladu leninského programu socialistickej výstavby na akési 3 viac-menej samostatné problémové okruhy: industrializáciu, kolektivizáciu a kultúrnu revolúciu (str. 48).

Úzke a nedynamické chápanie výrobných síl v diele J. V. Stalina, ktoré vylúčilo úplne vedu ako výrobnú silu, mohlo prirodzene vyhovovať koncepciám extenzívneho rozvoja národného hospodárstva. Ovplyvnilo i formuláciu problematiky ako vybudovať materiálnotechnickú základňu komunizmu, ktorá bola predmetom ekonomických diskusií na začiatku 50-tych

* Zd. Valenta, *Člověk hledá komunismus*, Svob. Slovo, 1966, 239.